

DE HELDENSTRIJD DER CAMISARDEN

Over vervolging en strijd van de Hugenoten in Frankrijk

door

F. Bettex

Uit het Duits vertaald en uitgegeven bij J. H. Kok – Kampen, 1915

2^e uitgave: *Voor de jeugd*, te 's-Gravenhage; z.j.

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2004

TOELICHTING

Camisards, zo noemde men de Franse Gereformeerden in Languedoc, die na de intrekking van het Edict van Nantes, vooral van 1702 - 1705, de wapens opgevat hadden in de strijd voor godsdienstvrijheid. De naam Camisards wordt door sommigen afgeleid van *camise* (hemd of kiel) en door anderen van *camisade* (nachtelijke overval).

Het verschrikkelijk lijden waaronder deze mensen leefden, deden hen reikhalzend uitzien naar de toekomst, die in de Heilige Schrift aan Gods volk voorspeld wordt.

Er ontstond onder hen een zekere mate van dweepzucht. Er traden profeten op en profetessen, die openbaringen zeiden te ontvangen over de toekomst. Men zag geestverrukkingen, velen (vrouwen en zelfs kinderen) ontvingen gezichten. Daar deze Camisards hoe langer zoo meer tot Oud-Testamentische voorstellingen kwamen, zagen zij in hun vijanden, de vijanden van God, die uitgeroeid moesten worden. De burgeroorlog 1702 -1705, waarin aan de kant van de Camisards Jean Cavalier streed en aan de kant van de koninklijke troepen Montrevel en Villars, werd met afwisselend succes gevoerd. De strijd werd echter met ongewone bitterheid gestreden.

Eindelijk onderwierpen zich de Camisards onder beding, dat zij gewetensvrijheid zouden genieten en recht zouden hebben te emigreren. Cavalier ging naar Engeland, waar hij als gouverneur van Jersey stierf.

In 1710 eindigde de strijd der Camisards. De Gereformeerden werden in stilte onderdrukt. Het profetisme van de Camisards plantte zich voort in Engeland en aan de Neder-Rijn.

(Overgenomen uit de Christelijke Encyclopedie)

VOORWOORD van F. Bettex

Als jongen vergezelde ik dikwijls mijn vader, die reizend predikant was en van moederszijde van de Franse Hugenoten afstamde, op zijn tochten door Zuid-Frankrijk. Daarbij vond ik in zijn kleine bibliotheek een oud, reeds lang uitverkocht boek, dat ik met grote geestdrift las en bestudeerde. Het bevatte de geschiedenis van de "*Pasteurs du désert*", - de Leraren der woestijn - geschreven door **Nap. Peyrat**, een nakomeling van deze Cevennezen; die er veel geschiedkundige bronnen en nauwkeurige opgaven van namen, data en plaatsen voor geraadpleegd had. Uit deze met bloed en tranen gevulde kroniek wil ik hier mijn ernstige lezers een en ander meedeelden.

Het is zo: deze mannen grepen, gelijk eens Zwingli en Gustav Adolf ook gedaan hadden, naar het zwaard, en moesten, gelijk dezen, naar een onverbiddelijke wet des Geestes, ook door het zwaard sterven. Intussen, wie zijn wij, hedendaagse, behaagzieke, welgestelde en op ons gemak levende Christenen, die het dikwijls niet eens wagen in de pers met een door ons ondertekend woord voor de ere Gods op te komen, dat wij ons vermeten zouden een oordeel te vellen over mannen, die goed, bloed en leven voor hun geloof over hadden! Bovendien zijn zij reeds lang dood; onze lof roert hen niet, en evenmin onze berisping. God, die hun tranen telde en hun lijden zag, heeft hen in barmhartigheid geoordeeld. Laat ons thans een en ander uit hun leven en strijden vernemen.

Het *Edict van Nantes*, dat Hendrik IV in **1598** de Gereformeerden gegeven had, verzekerde hun volledige vrijheid van geweten en erediens, het recht om hunne leraren zelf te kiezen, en het ongestoorde bezit van hun 760 kerken, door hen *tempels* genoemd, en van hun 200 vaste steden en burchten. Er waren toen meer dan twee miljoen Protestanten in Frankrijk en daarvan over de 250000 alleen in de provincie Languedoc.

Ook Lodewijk XIV legde de 21 Mei 1652 de openlijke verklaring af, dat hij "de Hugenoten in het volle bezit en genot van het Edict van Nantes handhaven zou." En in 1666 verzekerde hij aan de keurvorst van Brandenburg, dat hij "zich verplicht gevoelde tot handhaving van genoemd Edict, zowel door zijn koninklijk woord, als door dankbaarheid voor de bewijzen van trouw, die de Protestanten hem gegeven hadden." Maar de edele Colbert sprak op de dag zijns doods - 6 September 1683 - deze bittere woorden tot de afgezanten van Lodewijk XIV: "De koning kan mij rustig laten sterven. Indien ik voor God gedaan had wat ik voor dezen man verricht heb, dan zou ik tienmaal zalig worden, nu echter weet ik niet hoe het met mij gaan zal!"

Hij werd opgevolgd door de meedogenloze Louvois. En de koning werd steeds dweepzieker naarmate hij ouder werd. Fénelon zei hem dat in het aangezicht: "Sire, uw godsdienst is geen liefde tot God, maar vrees voor de hel!"

Hij werd door de Roomse geestelijkheid, door zijn listige biechtvader Letellier, door Louvois, - die wolf - en door de harteloze Madame de Maintenon voortdurend aangespoord en aangemoedigd om van 1661 tot 1686 door alle edicten de Gereformeerden het ene recht na het andere te ontnemen. Steeds meer werden de Roomse begunstigd en de Gereformeerden verdrukt. Hun wezen werden onder Roomse opvoeders gesteld of in kloosters opgesloten; hun godsdienstoefeningen tot enkele plaatsen beperkt; voor het geringste vergrijp werden hun goederen verbeurd verklaard en hun leraren ten strengste gestraft. Eindelijk, van de jacht teruggekeerd en

aan een drinkgelag deelnemend, ondertekende Lodewijk de herroeping van het Edict van Nantes, en verklaarde daardoor twee milli-oen Protestanten rechteloos en vogelvrij. Het koninklijk besluit beval: Onmiddellijk afbreken van alle tempels; verbanning binnen veertien dagen van alle leraren, met beloningen voor allen, die hun geloof afzwoeren; doop en onderricht van alle kinderen door de priesters; bevel aan alle uitgewekenen om terug te keren op straf van verbeurdverklaring der goederen; gruwelijke straffen voor allen, die na de afzwering weer tot het Protestantisme overgaan; verbod om het land te verlaten of zich op enigerlei wijze tot godsdienstige doeinden te verzamelen op straffe van de galeien. En tenslotte werden alle Protestantse huwelijken voor ongeldig verklaard.

Bij de afkondiging van dit Edict juichten de prelaten, bisschoppen en priesters en dankten "den allerchristelijksten" koning. Gouverneurs en ambtenaren wedijverden met elkander om het zonder genade uit te voeren. De hertog van Noailles, commandant van Languedoc, kondigde af dat "op bevel des konings alle Protestanten, onder bedreiging van zware straf, zich binnen acht dagen bekeren moesten." De weerspannigen werden indien zij mannen waren naar de galeien gezonden, de vrouwen in de toren van Aigues Mortes opgesloten, en de kinderen in kloosters geplaatst. Overal werden de tempels omvergehaald; en alleen in Toulouse werden zestig leraren in de gevangenis geworpen.

Een hartverscheurende smartkreet steeg ten hemel. Velen kwamen tot afzwering, de meesten echter slechts in schijn. Bisschop Nesmond te Moutauban nodigde een aantal edellieden, zoals de baronnen de Maugac, Vicoze, Montbeton en anderen, die bij hem in de buurt woonden, tot een samenkomst uit. Toen ze binnen waren liet hij hen door lakeien dwingen neder te knielen, maakte het teken des kruises over hen en verklaarde dat ze bekeerd waren. Maar velen bleven, niettegenstaande alle vervolging, hun geloof trouw; en bij nacht en mist, diep in het woud en hoog op de bergen, hielden leraren, mannen als de edele zachtmoedige Brousson, die hun leven eindelijk op het schavot eindigden, grote vergaderingen, waarbij gepredikt werd en de sacramenten bediend werden, en vermaanden de toehoorders hun God getrouw te blijven.

Toen besloot de gruwelijke Louvois de koninklijke troepen tot bekering der Gereformeerden te gebruiken; en in Poitou, Bearn, Guienne en Languedoc begonnen de zogenaamde dragonnades. Deze werden zo genoemd omdat onder alle soldaten, die voor het doel gebruikt werden, de dragonders zich het meest onderscheidden door hun beestachtigheid, of naar het oordeel van de priesters door hun ijver. Het was een maatregel, zegt een van de geschiedschrijvers, waarbij de engelen weenden. Zelfs waar de bevolking niet stipt genoeg de mis bijwoonde en de biechtstoel bezocht, werden de soldaten gebruikt om hen die lauw waren, op te wekken; maar tegenover hen, die standvastig weigerden Rooms te worden, hadden zij niet verlot, maar bevel om hen door alle denkbare mishandelingen daartoe te dwingen; en die "gelaarsde en gespoorde zendelingen" zoals ze genoemd werden, hielden huis op de meest barbaarse wijze. Alleen doodslag en verkrachting waren hun verboden; overigens was alles goorloofd.

Men kan zich voorstellen wat dat betekent, en wat arme zieken, eerwaardige grijsaards, bejaarde vrouwen, eerbare maagden en onschuldige kinderen te lijden hadden van in voortdurende oorlog verharde soldaten. Gewoonlijk begon het daarmee, dat de barbaren zich bedronken, waarna zij met duivelse list en onder de grootste uitgelatenheid urenlang de aan hen overgeleverde ongelukkigen martelden. De pen weigert de afschuwelijke mishandelingen neer te schrijven, die duizenden vrouwen moesten ondergaan, en de onnoembare kwellingen naar lichaam en ziel, waaraan de rampzaligen dikwijls bezweken. Welke woede moest daarbij koken in de harten van

de evenzeer mishandelde vaders! Geen wonder, dat later de Camisarden met ontombare moed en ijver tegen de dragonders streden!

Lodewijk XIV was niet wreed van inborst; en indien hij de afschuwelijke behandeling zelf had kunnen zien, zou hij ze wellicht verboden hebben. Maar Louvois, de gouverneurs en de bisschoppen zorgden er voor dat hij onder de feesten te Versailles alleen van de gevolgen van de dragonnades iets te weten kwam. Van alle kanten kwamen berichten van de goeden uitslag. "De Protestanten bekeren zich bij massa's; alleen in de provincie Bordeaux 50.000!" Men had een groot deel van de laatstgenoemden door soldaten met ontblote sabel doen omsingelen en hen toen gedwongen: "Ave Maria!" te roepen en het teken des kruises te maken! Voortdurend heette het: "De dragonders zijn goede zendelingen!" En de trotste, dweepzieke koning gaf steeds toe aan de drang van hen, die hem bezwoeren de ketterij in Frankrijk uit te roeien.

Vooraf in Languedoc en in de Cevennen werd het gehele volk op het ombarmhartigst stelselmatig gekweld. Alle gevangenissen waren overvol, en welke gevangenissen! Natte riolen, of kleine gaten waarin een mens niet zitten, niet staan en niet liggen kon en de gevangenen geheel verlamden: - op andere plaatsen, bijvoorbeeld te Valence, gaten waarin de krenge van schapen weggeworpen werden. En wanneer er in gevangenissen en galeien geen plaats meer was, liet Louvois de Gereformeerden op oude, onzeewaardige barken inschepen met bestemming naar Amerika, waar zij, die onderweg niet vergaan waren, aankwamen meestal om van honger te sterven. Omtrent enigen hunner wordt medegedeeld dat zij gastvrijheid hebben gevonden bij de Indianen van Florida, die niet begrijpen konden dat men de mensen vervolgde omdat zij *de Grote Geest* aangebeden hadden.

Niet slechts verscheiden weken of enige maanden, maar volle twintig jaren duurde deze gruwelijke vervolging. En wanneer de beulen moede werden en een weinig nalatig zich toonden, zette Louvois hen aan en schreef aan de intendanten: "Zijn Majesteit wil dat men tot het uiterste hen najage, die weigeren onzen godsdienst te belijden."

En toch hielden de Gereformeerden het uit en leden zwijgend. Spottend maakten hun vijanden "patience d' Huguenot", het geduld van de Hugenoten, tot een spreekwoord. Maar eindelijk, toen zij voortdurend ondervonden dat ook hun onderdanigste en smekendste verzoeken onopgemerkt aan de troon voorbijklonken en zij nergens meer recht en meedogen konden vinden, vroegen enigen hunner, tot vertwijfeling gedreven, zich af of het niet beter zou zijn in een strijd voor het geloof met vrouwen en kinderen te sterven, dan in de gevangenissen of op de galeien ellendig door de bastonnade afgemaakt te worden.

Daarover willen wij nu verder, verkort, het verhaal van Peyrat horen.

Hoofdstuk 1.

Het was in het begin van het jaar 1702. Ondanks alle dragonnades riepen de priesters: "Onze parochianen verlaten ons; zij willen niet meer vasten; leerrede en mis zijn hun een gruwel; zij lopen hun profeten na; en zo er geen middelen tegen gevonden worden, sterft ons geloof in de Cevennen uit!" Op dezen noodkreet haastte de aartspriester van de Cevennen" zich om de aanvoerders des volks over te leveren aan de intendant Baviile, civiel-gouverneur van Languedoc, en met zijn Capucijner monniken in de maand Maart een "nieuwe zending" op touw te zetten, ten einde de massa te bekeren.

Deze aartspriester was een jongere zoon uit het geslacht Lauglade, Chayla genaamd, en prior van Laval. Hij was vroeger als zendeling naar Siam gezonden en had zich onderscheiden door zijn ijver in het verre land. Hij keerde terug met een gezantschap, dat de koning van Siam naar Versailles zond. Juist had Lodewijk XIV toen het edict van Nantes herroepen; en daardoor werd de onvermoeide priester een nieuw veld van werkzaamheid geopend. Hij wilde nu de volgelingen van Calvijn bekeren zoals hij het eens de jongeren van Boeddha gedaan had. Hoog van gestalte, heethoofdig, met krijgshaftig uiterlijk, verenigde hij met sombere godsdienstigheid de hebzucht en hardheid van een Spaanse inquisiteur en een grote mate van zinnelijkheid. Hij bracht de winter door in Meude, maar vestigde zich in de zomer te St. Germain, omgeven van jonge priesters, landkapelaans, Capucijners en zendingen, die hem - hun overste - bezochten. Hij zelf maakte rondreizen door het land, predikte en behandelde het ongelukkige volk als vee. Maar ditmaal vond hij de bevolking onrustig en opgewonden. Op zijn vermaningen en bedreigingen antwoordden zij met smaadreunen en bedreiging met de dood. Op het Paasfeest waren alle kerken ledig; allen waren "in de woestijn" gegaan om daar op Gereformeerde wijze het Avondmaal te vieren.

In Juli kwam hij op zijn rondreis te Pont-de-Montvert. In de afgelopen winter waren daar verscheiden personen terechtgesteld, onder anderen de jonge vrouw van een predikant, genaamd Françoise Brey. Enige valse broeders waren aan het Avondmaal gegaan. "Ellendelingen," riep men hun toe, "gij hebt Baäl aangebeden; doet boete; doet boete!"

Zij werden voor Baviile gesleept, die hen naar hun dorp terugbrengen en daar ophangen liet. De prior de Chayla zette die onmenselijke wijze van doen voort. Hij kwam er achter dat een profeet bij een zekere weduwe De l' Hermet overnacht had. Dadelijk ging hij er met zijn soldaten heen, maar vond alleen de kinderen van de weduwe thuis. Deze weigerden de profeet te verraden, waarop hij woedend de oudste jongen vastgreep en zo geweldig geselde dat het arme kind er aan stierf.

In zijn huis had hij alle kelders tot gevangenissen gemaakt, waarin hij de ongelukkigen opsloot en op allerlei wijzen martelde. Hij vond nieuwe folteringen voor hen uit; sommigen dwong hij gloeiende kolen in de handen te houden; anderen omwond hij de vingers met in olie gedrenkte wol, die hij daarna in brand stak; weer anderen kneusde hij handen en voeten tussen zware balken; nog anderen liet hij in vaten opsluiten, die onophoudelijk heen en weer gerold werden; meerdere gevangenen liet hij krom boeien zodat zij het hoofd niet opheffen konden. Zo nu en dan liet hij een

man vrij, maar voor goud; of een vrouw, maar ten koste van haar eer! Dat wordt zelfs erkend door de Roomse geschiedschrijvers Louvreleuil en Brueyes.

Maar het volk, dat gedurende twintig jaren zijn dwingelandij verdragen had, werd hem eindelijk moede en begon dat openlijk te tonen. Een vrouw uit Mazelrozade haalde zelf haar kind uit de gevangenis terug, en haar beide zonen ontrukten hun zuster aan de handen van de soldaten, die haar naar het klooster wilden brengen. Menigmaal dreigden deze bergbewoners hun kwelgeest met de dood.

"Ik vrees zeer," sprak zijn zwager, de graaf de Morangier, tot de prior, "dat gij het offer van uw ijver worden zult!" En inderdaad de beker des toorns was tot de rand gevuld; hij zelf wierp er het laatste druppeltje in, dat hem deed overlopen.

Omstreeks half Juli 1702 kwamen verscheiden Cevenezen, die de woede van de prior ontvluchtten wilden, bijeen om onder leiding van een muilezeldrijver, Massip genaamd, naar Genève uit te wijken. Deze karavaan van mannen, vrouwen en kinderen ging langs eenzame wegen naar de Rhone, maar viel in een hinderlaag van soldaten. De vrouwen werden naar Meude vervoerd, en de mannen te Pont de Montvert bij de prior gevangen gezet. Hun verwanten begaven zich in allerijl daarheen en baden knielend de prior om genade, maar hij bleef onverbiddelijk en antwoordde op alle smekingen: "De mannen naar de galeien en de gids aan de galg!"

De volgende Zondag, de 23en Juli, werd op de berg van Bougès een vergadering gehouden. Pierre Séguier, van Magéstavols, bijgenaamd "de profeet", omdat hij de "gave des Geestes" had, predikte en beklaagde de gevangenen van Pont de Montvert. "Maar," riep hij tenslotte, "de Heere heeft mij bevolen de wapenen op te vatten, onze broederen te bevrijden en de aartspriester van Moloch te verdelfen."

Daarna stond Abraham Mazel op en sprak tot de menigte, die door deze woorden ontroerd was: "Mijn broeders, ik heb een gezicht gehad. Ik zag in een hof grote, zwarte, vette ossen, die al de planten opraten. En ik hoorde een stem: "Abraham, verjaag de ossen!" Toen ik niet gehoorzaamde zei de stem voor de tweede keer: "Abraham, verjaag de ossen!" Toen gehoorzaamde ik. De Geest toonde mij dat die hof Gods kerk is; de zwarte ossen zijn de priesters, en die stem is de stem des Heeren, die mij gebiedt hen uit de Cevennen te verdrijven."

Bruisend van geestdrift ondersteunde hem een derde profeet, Salomo Coudere.

Zij drongen de vergaderden onmiddellijk het plan te gaan uitvoeren, want de priester had gezegd dat hij, zodra hij van het bedienen van de mis te Barre teruggekeerd was, Massip zou laten terechtstellen.

Aan de avond van dien dag kozen Séguier, Mazel en Coudere zich uit de omliggende gehuchten ieder tien mannen en bestelden die tegen de volgende avond op de Trois Faux, dat is op de top van de Bougès, die van verre kenbaar was aan drie reusachtige beuken. Toen de avond gevallen was kwamen daar vijftig mannen bijeen; en daaronder een jongen, bijna nog een knaap, wiens naam eens alom beroemd zou worden: *Jean Cavalier*. Ongeveer twintig hunner waren met geweren en pistolen gewapend; de overigen droegen hellebaarden, zeisen en bijlen. Séguier hield een korte rede, zegende hen in de Naam des Heeren der heirscharen, en daalde daarna aan hun hoofd, onder het zingen van de 74e Psalm, de berg af.

*Dat Uw gramschap, over ons zeer ontsteken,
Dikken rook uitwerpt, zo 't hier heeft gebleken,
Die wij toch schapen Uwer weide zijn.*

- 2 *Uwes volks, dat Gij hebt verworven rein,
Gedenkt toch eens, en Uw erfdeel bevrijdet;
Gedenk den berg Sion, die nu angst lijdet,
Dien Gij verlost en gekocht hebt allein.*
- 10 *Hoe lang zult Gij nog dulden, o Heer!
Dat de booz' Uwen Naam zo zullen schenden?
Zal ook dat lasteren nimmermeer enden,
Daarmee zij Uwe kracht bespotten zeer?*
- 11 *Hoe komt 't, dat Gij Uwe hand zo stil houdt,
En over ons Uw rechterhand niet strekkt?
Nochtans is 't nood, dat Gij die nog eens trekkt
Uit den schoot, ter hulp Uwes volks benauwd.*
- 12 *Gij zijt toch mijn Koning van ouden tijd,
Die mij wilt en openlijk kunt bewaren.
Als mij zware nood hier is wedervaren;
Gij hebt mij duizendmaal daarvan bevrijd.* (Datheen)

Pont de Montvert is een armoedig dorpje in het enge dal bij de brug over de Tarn, en twee uren van de "Drie beuken" verwijderd. Dicht bij de brug bewoonde de prior het grootste en schoonste huis, vroeger het eigendom van een Protestant, die in de grote dragonnade van September 1685 vermoord was. Zijne weduwe en kinderen werden in de ellende gedompeld en zijn huis aan de aanvoerder van de zendelingen geschonken. Langs dit huis, slechts door een kleinen tuin er van verwijderd, stroomt de tamelijk diepe rivier de Tarn, zich een weg banende over reusachtige door het water afgeronde rotsblokken.

Aan de avond van de 24 Juli 1702, omstreeks te tien uur, zat de prior in zijn huis met twaalf tot vijftien geestelijken, dienaren en soldaten, die zijn lijfwacht vormden. Daar hoorde men in de verte gezang, dat al duidelijker werd. Het was Séguier, die met een voorhoede van acht mannen, psalmzingend het dorp introk. Met hun geweren bedreigden zij de inwoners, die door het ongewone rumoer gewekt, uit de vensters keken, en trokken met versnelde pas naar de brug en het huis van de prior. Deze hoorde het gezang en hield het voor een nachtelijke vergadering.

"Gaat dadelijk kijken!" beval hij zijn soldaten. Maar toen die naar buiten wilden, was het huis reeds omsingeld.

"Geef de gevangenen!" riepen de mannen van de berg.

"Terug, Hugenotencanaille!" schreeuwde Chayla als antwoord.

Zijn soldaten gaven vuur en doodden een van de raamgezworenen. Woedend grepen de overigen een daarbij liggende boomstam tot stormram en beukten de deur in. Zij renden door de gangen, verbrijzelden met bijlslagen de deuren van de gevangenis en bevrijdden de ongelukkige gekerkerden. Bij het zien van die rampzaligen met

gebroken en gewonde ledematen, die op de voeten niet staan konden, kende hun woede geen grenzen. Zij stormden de trappen op en riepen luide om de prior. Roux, de parochiegeestelijke, dien zij voor Chayla aanzien, wordt door een hellebaard dodelijk getroffen. Zijn gekerm en hun bedreigingen zeiden de prior dat zijn laatste uur geslagen had. Hij gaf zijn mannen, die moedig de trap verdedigden en enige aanvallers wonden, absolutie.

"Kinderen Gods!" - riep de profeet, die zijn mannen moest sparen, - "de wapenen neer! Wij zullen de Baalspriesters in hun huis verbranden!"

Daarop hoopten zij de stoelen, de stromatrasen van de soldaten, kortom al wat los en brandbaar was aan de voet van de trap opeen en staken er de brand in. Spoedig sloegen de vlammen hoog op. De prior en zijn vrienden draaiden van hun beddenlakens reepen, en hij wilde de eerste zijn om zich daaraan langs de achtergevel van het huis omlaag te laten zakken. Maar hij viel, brak een been en kon nog slechts achter een doornhaag kruipen. Enige anderen slaagden er in zich te redden.

Ondertussen brandde het vuur steeds feller; het dak stortte in, de vlammen sloegen hoog op; bij het schijnsel daarvan ontdekten de aanvallers de achter de haag in elkaar gedoken priester.

"Daar is de verdoemde vervolger onzer broederen!" riepen zij.

Du Chayla smeekte om zijn leven:

"Als ik verdoemd ben," zei hij, "wilt gij dan ook verdoemd worden?"

Maar Séguier riep: "Geen genade! De Geest wil dat deze beul van Gods kinderen sterft." Met die woorden bracht hij hem de eerste dolksteek toe. Toen volgden de anderen.

"Neem dat! Voor mijn vader, die geradbraakt is!

Voor mijn broeder, die op de galeien is!

Voor mijn moeder, die van verdriet stierf!

Voor mijn zuster, die je onteerd hebt!

Voor onze ouders, verwanten, vrienden, aan de galg, in de gevangenis, in de verbanning, op de galeien!"

Hij ontving twee en vijftig wonden!

Zijn vertegenwoordiger, de kok en enige soldaten vielen eveneens. Maar een van zijn dienaren en een soldaat, die volgens getuigenis van de gevangenen, hen altijd menselijk behandeld hadden, schonk men het leven.

Daarna knielden de kinderen Gods (zoals zij zich sedert die dag noemden, ofschoon zij door hun vijanden Camisarden genoemd werden, een naam waarvan de herkomst in 't duister ligt)¹ bij de lijken neer, met hun bebloede wapenen in de hand en brachten de nacht door met bij het knetteren van de vlammen en het bruisen van de rivier wraakpsalmen te zingen. Toen de dag aanbrak, trokken ze zich terug, maar men hoorde nog lang uit de bergkloven van de Tarn hun dreigend gezang klinken.

Pont de Montvert bracht de nacht door in de grootste benauwdheid; niemand waagde zich buitenshuis. De volgende dag keerden de Capucijners terug en brachten het lijk van de prior naar St. Germain, waar hij op de prachtigste wijze begraven werd. Louvreuil prees in zijn lijkrede de gestorvenen als martelaar en wekte de talrijke aanwezige geestelijken op om naar zijn voorbeeld trouw op hun post tot de dood

¹ De naam Camisarden werd hun gegeven als scheldnaam (gelijk onze vaders Geuzen, bedelaars werden gescholden) omdat zij gewoonlijk over hun klederen camisa's, kielen of overhemden droegen. Nog heet een nachtelijke overval, waarbij de soldaten hemden over hun uniform aanhebben, een camisade. Vertaler

standvastig te blijven.

Maar om drie uur, midden onder de plechtigheid, ontstond plotseling een geschreeuw: "De opstandelingen komen! Zij hebben Frugières bezet! Zij verbranden St. Maurice!" Dodelijk verschrikt stoven de verzamelde geestelijken uiteen en vluchtten naar de vaste steden. Het was Séguier, die alle priesters de dood gezworen had, en nu op 't kantje af de aartspriester een bloedige begrafenisplechtigheid bezorgd had. Hij ging verder, naar hij zeide, met de voltrekking van Gods gericht.

Op het gerucht van zijn daden ontstond algemene opwekking. Meer dan duizend man voetvolk en ruitery werden ontboden en spoedden zich naar Pont de Montvert, waarheen Baille dadelijk de graaf de Broglie en de ritmeester Poul met enige mannen vooruit zond. Broglie kwam daar de 29^e Juli aan. De verschrikte bewoners vielen hem te voet en betuigden onder tranen hun onschuld. Tot hun geluk bevestigden de ambtenaar Le Blanc en de Capucijners hun woorden, want Broglie bedreigde hen allen met de dood en wilde het dorp afbranden.

Daarna maakte hij zich met Poul en de overste de Miral op ter vervolging van Séguier. Poul was een oude vechtersbaas: hij had de oorlogen in Duitsland, in Hongarije, tegen de Turken en laatst tegen de Waldenzen meegemaakt. Een oude kroniek zegt van hem: "Zijn hoge gestalte, zijn krijgshaftige houding, zijn roekeloosheid, zijn norske stilzwijgendheid en de lengte en zwaarte van zijn Armenisch zwaard, hadden hem tot een volksheld en de schrik van de boeren in Gévaudan gemaakt." 's Morgens kwam hij te weten dat Séguier op een met bremstruiken begroeide hoogte in de nabijheid kampeerde. Hij trok er heen; de profeet wachtte hem vastberaden af. Maar Poul was handig genoeg om de eerste kogels van de Camisarden te ontduiken door zich in de lengte over zijn paard heen te buigen; en daarna drong hij met getrokken sabel op hen in, dode er enigen en joeg de andere op de vlucht. De profeet, die vergeefs trachtte zijn aanhangers tot de strijd te verzamelen, nam hij met eigen hand gevangen, en met hem Pierre Nouvel van Vialas en Mozes Bonnet van Peyremale. Gebonden bracht hij hen naar Peyrac.

"Ellendeling!" zei hij onderweg tot de aan zijn paard gebonden profeet; "hoe denk je dat ik je behandelen zal nu ik je in handen heb?"

"Evenzo," antwoordde deze fier, "als ik jou zou behandeld hebben, als ik je gevangen had."

Rustig en moedig verscheen Séguier voor zijn rechters, dien hij met bijbelteksten antwoordde.

"Je naam?"

"Pierre Séguier."

"Waarom word je *geest* genoemd?"

"Omdat de Geest Gods in mij is."

"Waar is je woonplaats?"

"De woestijn en spoedig de hemel."

"Vraag de koning om genade!"

"Ik ken geen andere koning dan God!"

"Heb je berouw over je misdaad?"

"Mijn ziel is als een gewaterde hof!"

Hij werd veroordeeld in Pont de Montvert levend verbrand te worden, nadat de beul hem de hand zou afgehouden hebben.

Nouvel werd gradbraakt; Bonnet gehangen.

Zaterdag, de 12^e Augustus werd het vonnis voltrokken. Nog op de brandstapel troostte de onbuigzame profeet fier en moedig het wenende volk: *"Broeders, verwacht de Heere en hoopt op Hem! De Karmel zal weder groenen en de Libanon en de woestijn zullen bloeien als een roos!"* Die grote figuur van de profeet van Magestavols is een waardige opening van de opstand van de Camisarden.

Spoedig verstrooide Poul de overblijfselen van de onderdrukten opstand en dwong hen aan de anderen kant van de Tarn in de bossen van oostelijk Lozère te vluchten. Toen hij de eedgenoten niet kon grijpen, maakte hij zich meester van hun ouders en overige bloedverwanten en bracht die allen als verdachten voor de rechter van Florac. Talrijke veroordelingen volgden op de terechtstellingen van Séguier; maar Poul kon diens kameraden niet ontdekken, die zich in hun bergholen zo verborgen hielden, dat Broglie het er voor hield dat zij naar het buitenland gevlucht waren en de opstand geëindigd was. Hij ontsloeg de adel, maar liet in de gehuchten van Pompidon, Airès en Pont de Montvert, bij wijze van strafinkwartiering enige compagnieën scherpschutters achter, en vorderde van de gevluchte priesters dat zij in hun standplaats zouden terugkeren.

Gedurende enige tijd dwaalden de verborgen eedgenoten rond onder aanvoering van Salomo Coudere en Abraham Mazel. Beiden stamden af uit ijverige gelovige gezinnen in de Cevennen. De Coudere's waren reeds van geslacht op geslacht voorlezers, voorzangers en profeten. Het was de moeder van Coudere, die de jongste van haar zonen uit de kerker van de aartspriester bevrijd had. De Mazel's waren een talrijk geslacht. Reeds lang waren de Mazel's in alle oorlogen evenals in de martelaarsgeschiedenis van de Cevennen vertegenwoordigd, zes hunner waren naar Amerika overgebracht; enkelen van deze stierven onderweg.

Pierre Mazel zuchtte vijftien jaar lang op de galei "La Favorite". De predikant Olivier Mazel werd in 1690 te Montpellier opgehangen. Jakob Mazel ontkwam naar London. De hier genoemde Abraham Mazel werd de beroemdste.

Deze beide profeten, Coudere en Mazel, waren eenvoudige bergbewoners van ongeveer 25 jarige leeftijd; de eerste geestig en een goed redenaar, de tweede krachtig en krijgsvol. De Geest had hun geboden de zwarte ossen te verdrijven, die de hof vernielden. Dat was voldoende; zij waren bereid om de wapens op te vatten en in de strijd om te komen. Maar zij hadden op hun kameraden niet zoveel invloed als Séguier. Deze waren ontmoedigd en dachten er aan om naar het buitenland te vluchten. Maar dat praatte de jonge Cavalier hen uit het hoofd, die kort geleden uit Genève teruggekeerd was en aan wie de Geest een roemrijke toekomst deed vermoeden, die hem later als aanvoerder van de Camisarden zou ten deel vallen.

Maar terwijl zij zonder aanvoerder aarzelden om een besluit te nemen, kwam tot hen een zekere La Porte van Massonbeyron, een smid van zijn beroep en eigenaar van een smederij, vijf en veertig jaar oud, bruin, gespierd, breedgeschouderd, wiens lust het was met donderende stem psalmen te zingen, enigermate het bevelen gewoon; in één woord een man geschapen om volksleider te zijn.

"Broeders," sprak hij, "wilt ge naar het buitenland? Hier in het land van onze vaders moet onze woning en ons graf zijn. Gij zegt: het is een land van de slavernij en des doods! Laat ons het dan bevrijden! Laat ons de banden onzer broederen verscheuren, de Baälpriesters uitroeien en de tempels des Heeren weder opbouwen! Zegt niet: wat kunnen wij doen, weinigen in getal en zonder wapenen! De God van de heerschers is onze kracht! Wij zullen een krijgspalm aanheffen en van Lozère tot aan de zee zal

gans Israël opstaan. Hebben wij niet onze bijlen en zeisen tot wapenen? En de geweren zullen we van de gedoden nemen. Broeders, alleen één daad is onzer waardig: te leven en te sterven als verlossers van ons land en als wrekers des Heeren! Wilt gij dat, dan zal ik uw aanvoerder zijn!"

Eenstemmig riepen de eedgenoten, meegesleept door deze mannelijke welsprekendheid: "Wees onze aanvoerder! Het is de wil des Heeren!"

24

"De Heere is getuige tussen u en mij!" hernam La Porte; "ik ben uw aanvoerder!"

Hij koos zich de titel: "Overste van de kinderen Gods" en noemde het leger: "het leger des Heeren HEEREN."

Reeds dezelfde dag daalde hij de berg af met zijne mannen en ontwapende de Roomse dorpen Fraissinet, Mandagout, St. Lézéri, en veroverde daarbij twintig geweren en een voorraad kruut en kogels. De volgende dag kwam Castanet, een boswachter van de Aigoubossen, met twaalf mannen van Vébron zich bij hem aansluiten.

Kort daarop hoorde La Porte dat ook in de vlakte de opstand zich uitbreidde. Daar was op de dag na de terechtstelling van Séguier de beruchte baron de St. Comes gedood geworden. Sedert dertien jaren maakte deze afvallige, vroeger ouderling van de Gereformeerde gemeente te Nimes als overste van de soldaten onbarmhartig jacht op de vergaderingen zijner vroegere geloofsgenoten, en sabelde neer al wie niet vluchten kon. Op Zondag 13 Augustus kwam hij met koetsier en voorrijders te Bauvert. Daar waren enige jonge mannen tot het gebed vergaderd, en zagen hem aankomen.

"Broeders," zei een hunner, de later beroemde Canitat, "daar is onze vijand! Laat ons God vragen of het zijn wil is dat wij dien moordenaar doden!" Hij verviel in zinsverrukking, "De apostaat," zo sprak de Geest door hem, "moet gedood worden!" Op de weg naar Condognan hield Catinat het rijtuig aan, ontrukte St. Comes zijn pistolen en schoot hem en zijn voorrijder neer. Baviille kon zich niet genoeg over zoveel moedigheid verwonderen, en omdat hij de schuldige niet vatten kon, liet hij er ten minste maar een onschuldige voor boeten. Bousauguet van Caila werd er om te Nimes geradbraakt.

Zo hadden de Camisarden het boek van de wraak opengeslagen, en wee hem wiens naam daarin met bloed geschreven werd gevonden. De fanatieke priester en de vervolgende Jezuiet, de wrede rechter en de bijgelovige edelman vielen in de kerk en op de weg, in hun huizen of op het land door kogel of dolk, en meermalen vond men op het lijk een papier, waarop de reden van het vonnis door de kinderen Gods vermeld was. Maar Baviille verdubbelde de terechtstellingen en geloofde met schrik aanjagen en met de door Montrevel van alle zijden ontboden troepen de toornende bevolking onder de knie te zullen krijgen.

Spoedig daarop voegde een neef van La Porte, Roland van Nimes met Catinat, zijn medeschuldige, en twintig van hun vrienden zich bij het leger des Heeren. Het aantal was niet groot, maar de kleine groep kreeg die dag twee aanvoerders, die hen later menigmaal de zege zouden doen behalen: Roland en Catinat, wiens eigenlijke naam Abdias Morel was en die twee bloedverwanten van dezelfde naam op de galeien had.

De jonge Cavalier ging naar Ribaute, zijn geboortedorp.

"Wel," vroegen zijn vrienden, "hoe gaat het in het hooggebergte?"

"Goed," antwoordde hij, "maar zult gij hier stilzitten terwijl uw broederen voor de

Heere strijden?" Daarop trokken achttien man met hem. In het voorbijgaan klopten zij om twaalf uur 's nachts een oude priester uit zijn bed onder voorwendsel van het laatste oliesel voor een stervende te begeren. Verbaasd en niet weinig ontsteld zag hij hoe twintig ruwe gezellen, die er alles behalve stervend uitzagen, zijn woning binnendrongen. Zij namen de voorhanden wapenen in bezit en trokken verder, zonder de goede oude man verder lastig te vallen.

La Porte zond zijn neef Roland naar het vlakke land, dat door Baviille met menigvuldige gevangennemingen in angst gehouden werd, om de bewoners voor de opstand te winnen. Met geestdrift namen dezen de jongeling aan, die gloeiend welsprekend was en er krijgshaftig en voornaam uitzag.

"Broeders!" riep de profeet in hun nachtelijke vergaderingen; "het gaat thans om de zaak God en de verlossing van Israël! Volgt mij in het gebergte! Geen land is zo geschikt voor de oorlog als het onze. Daar vindt gij hoge toppen voor uw belegering; rotskloven voor uw hinderlagen; bossen om u te verzamelen en om de vijand te ontkomen in geval van nederlaag; bergpaden, alleen door geiten en bokken betreden. Zijt niet bezorgd voor voedsel en woning in de winter, gij vindt overal afgelegen huizen en woningen in spelonken, al die bergbewoners zijn onze broederen; zij zullen ons hun hutten openen en met ons hun brood, de melk en het vlees hunner kudden delen; en bovendien kunnen wij van de kastanjes in de bossen leven. Wat vreest gij? Heeft God niet zijn volk in de woestijn gespijzigd en de raven bevolen brood en vlees te brengen? Hij is het, die ons te wapen roept! Hij zal zijn engel voor ons aangezicht zenden!"

Toen bruiste de geestdrift aan alle kanten op. Allen boden hem vrijwillig hun zonen en hun goederen aan, en 500 jongens lieten zich inschrijven met de belofte na de wijn en olijvenoogst in het leger van de kinderen Gods te treden. Roland ordende zijn compagnieën, hief krijgsbijdragen van de achterblijvenden en keerde toen tot zijn oom La Porte terug met een leger van geestdriftvolle, vastberaden Camisarden. Als Baviille, zijn priesters en ambtenaren dat hoorden, kregen zij berouw en begonnen te begrijpen dat zij het volk te weinig gespaard hadden. Maar te laat! Na twintigjarige dwingelandij hadden de boeren van de Cevennen de ploegscharen gegrepen, de maaiers van Lozère hun zeisen gescherpt, de houthakkers van Aigoal hun bijlen geslepen; maar nu niet weer om het land te ploegen, het gras te maaien en bomen te vellen, maar om hun beulen te verdelgen.

Hoofdstuk 2

Zo barstte weldra in dolle woede van beide zijden, de godsdienstoorlog in de Cevennen uit. Maarschalk Montrevel moest gaandeweg 40.000, ja eindelijk ruim 60.000 man beproefde troepen, dragonders, voetvolk, artillerie en scherpschutters samenbrengen, ten einde dat leger aan te voeren tegen 2.000 à 3.000 bergbewoners, boeren, herders, houthakkers en dergelijke; die streden voor het recht om hun God te aanbidden naar hun geweten, en om hun broederen te beschermen, die meest overal hun godsdienstoefeningen in de open lucht hielden.

De aanvoerders van de Camisarden toonden niet alleen heldenmoed, maar ook krijgskundige bekwaamheid en organiseerend talent. De meesten hunner waren uit het volk opgekomen, maar sommigen, zoals Roland en Catinat, hadden bij de dragonders of bij andere wapenen gediend en de oorlog meegemaakt.

La Porte was van beroep smid, Roland, zijn opvolger, wijngaardenier, Cavalier herder, Catinat paardenhandelaar, Sèguier, Castanet, Ravanel waren wolkammers.

Cavalier, de riddelijke, blonde, achttienjarige jongeling, die aan Isai's zoon herinnerde door gestalte, dichterlijke aanleg en heldenmoed, was onweerstaanbaar in zijn ruiteraanvallen; daarbij was hij goed strateeg en in de grootste gevaren koelbloedig.

Roland, enige jaren ouder, was even dapper, maar onbeweeglijk en weinig spraakzaam.

Catinat was een echte schitterende Franse ritmeester, met zijn indrukwekkende reuzengestalte. Maar niemand was beter in staat om de terugtocht te dekken van de voor geweldige overmacht wijkende en uit vele wonden bloedende kinderen Gods, dan de kort ineengedrongen, door het weer gebruinde Ravanel met zijn kop als een bulhond; de man die van psalmzingen, gebed, brood en een pijp tabak leefde, en als een aangeschoten everzwijn bij de terugtocht rechts en links dodelijke houwen uitdeelde.

Vóór alles moesten de Camisarden er op bedacht zijn op moeilijk te bereiken, diep weggescholen plaatsen magazijnen van levensmiddelen, kruit en ammunitie aan te leggen, en hospitalen voor hun gewonden en stallingen en hooischuren voor hun paarden en vee te vinden. Daarvoor waren de vele grote, dikwijls wijdvertakte grotten van hun vulkanische gebergten als geschapen. In deze grotten van Cassagnas, Toiras, Saune, Magertaval en Mialet verzamelden zij honderden zakken vol koren en kastanjes, hun gewone voedsel. In een van die schuilplaatsen verbergden zij vijftig ossen en drie honderd schapen, die op de nabijgelegen hoogten vetgeweid waren, en wier vlees zij voor wintervoorraad pekelden. Cavalier en Roland hieven nauwkeurig in de omliggende dorpen tienden en stapelden in die grotten zout, olie en brood op. Over het algemeen dronken deze matige en geharde mannen niets anders dan het water van hun bergstromen, maar zij versmaadden het ook niet om bij voorkomende gelegenheden de teugels van de muilezels te grijpen, die voor de tafels van maarschalk de Montrevel en intendant Baille, en voor andere rijke en voornamen officieren en ambtenaren, fijne wijnen, kaas, boter, korhoenders en dergelijke lekkernijen overbrachten. Eens heeft Cavalier de voerlieden met de muildieren naar de maarschalk door laten gaan met een beleefd briefje, waarin hij Zijne Excellentie mededeelde dat hij met zijn Camisarden in het bos de wijn op zijn gezondheid zou opdrieken!

De gezondste grotten werden tot hospitalen ingericht, elk met een kleine apotheek, waarin de voornaamste geneesmiddelen heilzame bergkruiden waren. Twee zeer bekwame heelmeesters, Chabrier en Tavan, verpleegden de gewonden. Wee de ongelukkigen wanneer de dragonders er in slaagden hun verblijfplaats te ontdekken; onbarmhartig werden zij doodgeslagen; of men bracht grote stenen aan en metselde de nauwe ingang dicht. Thans nog worden nu en dan zulke dichtgemetselde holen ontdekt en bij de ingang stapels mensenbeenderen gevonden. Wapenen en munitie veroverden de Camisarden in de strijd; kruit kochten zij in de dorpen; en eens hebben zij zelf een kruitmolen gebouwd. Ook moesten de overwonnenen voor hun kleding zorgen, en menige groep Camisarden marcheerde ten strijde in koninklijke uniformen en met wapenen des konings.

Hun aanvoerders, deze ernstige, dikwijls zwaarmoedige profeten, vroeger zeer grof gekleed, zagen er geen kwaad in zich later te versieren met de rijken buit van in het gevecht gevallen officieren. Op hun kleine wilde bergpaarden joegen ze daarheen, degens met gouden gevest zwaaiend en dikwijls tot schimp voor hun vijanden de borst met ridderorden versierd. Velen droegen Spaanse hoeden met struisvederen; Cavaliers vederen waren altijd wit, die van Mazel altijd blauw. Een soldaat, die Roland, de wijnbouwer, welke een grot tot woning had en zich trots "koning van de Cevennen" noemde, het leven spaarde, verhaalde met verwondering dat hij voor een man van voornaam uiterlijk gebracht was, die in scharlakenrood fluweel met goudtressen behangen gekleed was en wie een lijfwacht met prachtige wapenen, op mooie paarden, omgaf. Een ander, die gedurende twee dagen gevangen van Cavalier was geweest, zag met niet minder verbazing, dat, wanneer hij aan tafel zou gaan, zijn dienaren met fijn linnen en keurig tafelgereedschap dekten, waarna de kok verscheiden schotels opdroeg, alleen Cavalier en een officier plaats namen en aten, temidden van de staande, zwijgende, gewapende Camisarden.

Het moeilijkst was het zich schoenen te verschaffen, die voortdurend nodig waren, omdat ze in het rotsige gebergte, bij aanhoudende marsen zo spoedig versleten. Cavalier alleen gebruikte voor zijn legertje maandelijks voor 800 livres aan schoeisel; de gezamenlijke Camisarden jaarlijks meer dan 30.000 livres. Alle dorpsschoenmakers, zelfs de Roomse, arbeidden in het geheim gaarne voor hen, want zij betaalden goed en stipt. Het daarvoor nodige geld ontvingen de Camisarden door bijdragen van de bevolking. Vele Protestanten, die afgezworen hadden en schijnbaar goede Roomsers geworden waren, deden de kinderen Gods in het geheim belangrijke giften toekomen. Oude vrouwen, grijsaards, kinderen en bedelaars verzamelden die en brachten ze eerlijk over. Allerlei tekenen deden daarbij tot herkenning dienst, bijvoorbeeld drie korenkorrels als zinnebeeld van de opstanding; of tinnen lepels met het inschrift, "Jezus Christus"; of "Men moet het water des hemels drinken." Maar toch kwam de meeste voorraad uit de oorlog zelf.

Daarentegen is het bewezen dat de, toch reeds onbeduidende, geldzendingen uit Protestantse landen de Camisarden nooit bereikten, zodat zij bij hun ondergang met fierheid zeggen konden: "Wij hebben gestreden zonder één man of één penning uit het buitenland."

De wijze van oorlogvoeren van de kinderen Gods was natuurlijk de guerrillakrijg. Zij waren meesters in de kunst om gebruik te maken van hun uiterst woest terrein en van elk gebouwtje om tot dekking of aanvalspunt te dienen. Zij ontdekten met bewonderenswaardige snelheid de fouten of de zwakke zijde van de vijand. Cavalier,

Ravanel en Catinat zouden in elk leger voortreffelijke cavalerieofficieren geweest zijn, en maarschalk Villars kon bij het treffen te Nages hun leiding niet genoeg bewonderen.

Tot hun godsdienstoefeningen, waarheen langs onbekende voetpaden de dorpsbewoners uit de omtrek toestroomden, wisten zij zeer gunstige plaatsen te kiezen. De schildwachten werden uitgezet en dan volgden temidden van de vrije, wilde natuur van de bergen, uren achtereen psalmgezang, leerrede, gebed en avondmaalsviering, meestal onder het vergieten van vele tranen, elkander op. Indien de schildwachten de nadering van de dragonders aankondigden, verschrikten zij niet; de vrouwen en kinderen en overige ongewapende toehoorders werden met de zegen heengezonden; de aanvoerders stelden hun Camisarden in gelid ter dekking van die weerlozen, en enige honderden mannenkelen hieven, begeleid van trommelslag de oorlogpsalm aan (Psalm 68: 1, Datheen):

1 *Sta op, Heer, toon U onversaagd,
Zo werden verstrooid en verjaagd
Zeer haast al Uw vijanden.
Die God altijd hebben gehaat,
Zullen voor Hem met schand' en smaad
Vlieden in alle landen.
Ons God meteen verdrijven zal
Zijner vijanden gans getal,
Ja als rook doen verzwinden.
Gelijk dat was smelt voor dat vier,
Zal Hij alle godlozen hier
Verteren en verslinden.*

Overvloedig hebben hun tegenstanders getuigenis afgelegd van hun heldenmoed. Verbaasd riepen meermalen de Roomse geschiedschrijvers Louvreleuil, Labaume en Brueys: "Deze Camisarden, die herders, die schurken en landlopers vechten als de Romeinen!" Toen Cavalier zijn eerst slechts met slingers gewapende rekruten in het veld voerde, stonden deze onwrikbaar de aanval van de koninklijke dragonders door, die onder het geschreeuw van: "Slaat dood! Slaat dood!" op hen inreden.

"Komt hier, Baälsdienaren!" riepen zij hen toe en lieten meteen een hagelbui van stenen op hen neerkomen. Menige dragonder zonk, gelijk eens Goliath in het voorhoofd getroffen, van het paard. Dan sprongen de jonge herders als David op de gevallen, sloegen hen met hun eigen sabels de hoofden af, wierpen zich van kindsbeen in het rijden geoeffend op de paarden van de gesneuvelde dragonders en jaagden meermalen de vijanden op de vlucht, juichende: "Het zwaard des Heeren en van Gideon!"

En dan echode de Psalm van de overwinning door de bergen:

11 *Het is God, Die in stukken breekt
Den kop, ja in den grond versteekt
't Getal onzer vijanden,
Hij zal gans breken en verslaan
Dat hoofd dergenen, die voortgaan
In haar zonden en schanden.
God spreekt: Mijn uitverkoren al
Uit Basan Ik verlossen zal
(Die nu is zeer hoogmoedig);*

*Ik wil ze fraai ende gezond
Uit des meers allerdiepsten grond
Trekken met Mijn hand goedig.*

In vele gevechten behaalden de kinderen Gods de overwinning op hun veel sterkere vijand, en wanneer zij verslagen werden, stierven zij heldhaftig. Een van hun aanvoerders verdedigde zich met zijn 250 man in de aanvang van de oorlog, gedurende drie uren verschanst in een schaapsstal op een boerderij, tot de laatste man onder de rokende puinhopen begraven lag. Aan avontuurlijke verrassingen, overvallen, hinderlagen en plotselinge ontmoetingen was deze burgeroorlog rijk.

Dag en nacht, in het bos en op de berg, waren de Camisards onder de wapenen. Over het algemeen hielp de Protestantse of in haar hart Protestants gebleven bevolking de kinderen Gods en gaf hun door allerlei geheime tekenen wenken omtrent de verblijfplaatsen en de nadering van de vijand. De Rooms en daarentegen, met de beampten en de geestelijkheid voorop, hielpen natuurlijk de koninklijke troepen en beproefden door allerlei valse berichten en geruchten de Camisarden in de val te lokken.

Ook ontbrak het niet aan allerlei krijgslisten. In het oosten van de bossen van Bouquet verhief zich op een bergtop het sterke kasteel Carvas, waarvan de bezetting verscheiden vergaderingen van de kinderen Gods overvallen had, velen hunner vermoordende, en uit de hoogte alle bewegingen van Cavalier en zijn legertje bespiedde. Cavalier had het kasteel de ondergang gezworen; maar hoe zou hij, zonder artillerie en zonder stormladders voor een nachtelijke aanval, zulk een sterke vesting kunnen bedwingen?

Op zekere dag stootte hij bij Pont Saint Esprit op een koninklijke compagnie, die op mars was naar Italië. Hij doodde al de manschappen; kleepte daarop een van zijn brigaden zo noemde hij de afdelingen van zijn ruitery in de uniformen van de gesneuvelden; trok zelf de kleding van de gevallen hoofdman aan; bond zes van zijn wildste Camisarden bloedend dwars op paarden en reed zo met zijn brigade naar het slot. Hij liet door de schildwachten aan de commandant berichten dat hij de Camisarden verslagen had en met zes gevangenen voor de poort stond om die in veiligheid in het kasteel te brengen ter nadere beschikking van maarschalk de Broglie. De brug viel, de commandant verscheen, onderzocht zwijgend het marsbevel en de papieren van de hoofdman, en zag daaruit dat deze jonge, bevallige officier een neef van maarschalk de Broglie was. Daarop nodigde hij hem, nadat hij de zes gevangen Camisarden in ontvangst genomen had, zo beleefd mogelijk om de avondmaaltijd bij hem te blijven gebruiken. Cavalier maakte eerst bedenkingen, maar nam eindelijk de uitnodiging aan. De commandant liet hem de sterke muren en gewelven zien en vertelde hem dat de hertog van Rohan na een belegering van twaalf dagen weer had moeten aftrekken. "Ge ziet," voegde hij er bij, "dat uw Camisarden niet ontkomen zullen!"

Men ging aan tafel en de uitstekende spijzen en fijne wijnen brachten weldra de officieren in de vrolijkste stemming. Terwijl zij snoevend al hun wapenfeiten zaten te vertellen, slopen de verkleedde Camisarden het slot binnen en vulden al de gangen.

Maar midden onder het drinkgelag stond Cavalier plotseling op, riep zijn mannen, en binnen enkele minuten waren officieren en bezetting over de kling gejaagd. "Zo werden hun wreedheden gestraft;" zette Cavalier kalm in zijn gedenkschriften. Hij nam wapenen, krijgs- en mondvoorraad mede, stak het slot in brand en trok naar

Bouquet terug. Toen de troep een half uur gemarcheerd had, beefde de aarde van een donderenden knal; Cavalier had het kruitmagazijn niet kunnen vinden, en dat vloog nu in de lucht.

Zo oefenden de Camisarden dikwijls een vreeslijk bloedgericht, maar nooit mishandelden zij hun gevangenen of martelden zij vrouwen en kinderen, zoals maar al te dikwijls door de koninklijke troepen geschiedde. Streng bestrafden zij onder elkander vloeken en stelen. Ook lieten zij meermalen genade voor recht gaan. Roland en Cavalier hebben dikwijls gevangen Jezuïeten en priesters, officieren en edellieden de vrijheid hergeven; de laatste schonk zelfs een verrader, die omgekocht was om hem door vergif om het leven te brengen, vergeving. Dat moest des te meer in hen gewaardeerd worden omdat zij met zekerheid wisten dat zij van hun wrede vijanden geen vergeving te wachten hadden. Pijnbank, rad en brandstapel stonden voor hen gereed; maar zelfs onder hun martelingen dwong hun geestkracht hun beulen tot bewondering en eerbied.

In de ongelijke strijd tegen de 60.000 man van de Montrevel hadden de kinderen Gods niet alleen het voordeel van hun tegen honger en koude geharde gestellen, van de zekeren voet en het scherpe oog van de bergbewoners, van nauwkeurige plaatskennis, van de sympathie en geheime ondersteuning van de bevolking, maar ook van hogere en naar hun mening, wonderbare krachten, die hun door de Geest verleend worden, naar zij verzekerden. Ten allen tijde heeft hooggaand lichaams en zielslijden de zinsverrukking bevorderd en het oog des geestes gescherpt; en zo ging het ook deze kinderen van de "Woestijn"; zo als zij terecht hun bergland noemden.

De twintigjarige gruwelijkste vervolging had in dat opzicht grote invloed op hen gehad. Honderden ooggetuigen verhalen hoe die Camisarden, welke daarom profeten genoemd werden, zoals bijvoorbeeld Cavalier, door hevige siddering overvallen werden, en zwaar ademend, over het gehele lichaam bevend, dikwijls onder een stroom van tranen, door de zinsverrukking aangegrepen werden. Dan sprak de Geest door hem en begon: "Mijn kind, ik zeg u ... En daarop volgden spoedig vermaningen, zo dringend en roerend dat de toehoorders hun tranen niet bedwingen konden. Dikwijls volgden er ook beloften van zegepraal, of bedreiging van strafgericht over de vijanden; niet zelden waren het openbaringen van aanstaand gevaar en verraad, of van de dood in de strijd. En ze werden onfeilbaar vervuld.

Eens had Cavalier met de zijnen het Avondmaal gevierd en met de gebruikelijke broederkus geëindigd. Aan de dis werd hij door de Geest aangegrepen en sprak: "Mijn kind, ik zeg u, een Judas heeft u gekust; hij zit met u aan dezelfde tafel (er waren drie tafels) en eet met u."

Verstomd zagen de Camisarden elkander aan, maar een hunner verbleekte en boog het hoofd, waarop men hem onderzocht. Men vond in zijn zak tien Louis d' Or, als de prijs voor het verraad; en een papier met rattenkruid, dat hij in de spijs van Cavalier mengen moest. Cavalier vergaf hem; men weet niet meer om welke reden.

Honderden gevallen van geestverrukking werden bekend. De Geest greep ook vrouwen aan, die *profetessen* genoemd werden; ja zelfs meermalen *kinderen*, wier verrukking, volgens de ooggetuigen, iets bijzonder heiligs en aandoenlijks had.

Eens kwamen de dragonders er achter dat er zulk een tienjarig meisje in Lacapelle woonde. Ze trokken er heen en omsingelden het huis. De hoofdman sloeg haar vader,

die zijn dochtertje wilde beschermen, zo geweldig dat deze 's avonds aan de gevolgen stierf, schoot een te hulp snellende oom dood en sleepte het kind naar de gevangenis te Castres.

De hoofdrechtter Barbara verhoorde haar en vroeg: "Nu domme meid, wat zegt de Geest?"

"Dat u binnen het jaar zult opgehangen worden," antwoordde het kind bedaard. (Dat is ook gebeurd.)

"Sluit de gekkin op!" riep de rechter, die niet op zijn gemak was; "zij zal zo gauw niet de gevangenis weer uitkomen."

"Toch wel!" hernam de kleine profetes; "binnen acht dagen!"

"Zo," riep de verwonderde rechter; "en wie zou je dan er uitlaten?"

"Uzelf!"

Acht dagen daarna ontving Barbara bevel van de intendant van Nimes om het meisje naar het klooster te Sommieres te zenden. Zij ontkwam daaruit en vluchtte naar Genève.

Het is een eeuwige wet, dat hetgeen het lichaam drukt verheffend op de geest werkt; en menig bezielend uur hebben deze vervolgd op hun naakte rotstoppen beleefd, bij hun psalmgezang in de lange heldere, van sterren doorglansde nachten; menig uur zoals zij, die hun dat bittere lijden berokkenden, er geen enkel smaken mochten!

De zomer van 1703 ging voorbij in strijd tegen de Camisarden, die in geen enkel opzicht het gewenste gevolg had. De opstandelingen namen toe in aantal en werden steeds stoutmoediger. Toen beleegde maarschalk Montrevel te Calais een vergadering van de intendant Baviille, de generaals, de bisschoppen en de stedelijke regering om te beraadslagen over de middelen, waardoor de opstand het spoedigst onderdrukt kon worden. Velen raadden aan de Protestanten kortweg uit te roeien. De maarschalk daarentegen wilde alleen het landvolk, dat het met de Camisarden hield, verdelgen; de bisschoppen waren dat met hem eens. Maar generaal Julien was voor algemeen uitmoording.

"Het helpt niets," zei deze, "of wij de Camisarden alleen doden; het gehele volk is besmet, mannen en vrouwen, en de kinderen nog 't meest, zij moeten dus allen gedood worden." Doch Baviille, die anders zo hardvochtig was, kwam tegen deze raad in verzet en sprak fors: "Een goed chirurg snijdt alleen het ontstoken lid af, maar doodt niet de zieke om hem gezond te maken."

Het Hof, dat is de koning, wiens goedkeuring moest gevraagd worden, verwierp, gelijk te verwachten was, het plan van een algemeen bloedbad en stemde toe in de verwoesting van de bergen. Met dat doel liet de maarschalk nu ongehoorde voorraden van koren, andere levensmiddelen en voeder te Florac samenbrengen, en beval alle smederijen van Meude, Marjemel en andere omliggende plaatsen te gebruiken voor de vervaardiging van vierduizend bijlen, hakmessen en prikkels. De graaf de Peyre en de markies de Canillac ontvingen order om met al de soldaten van Gevaudan en Rouergues in Vebron te komen, waar de maarschalk hun zijn vernielingsplan zou blootleggen. Daarop werd de gezamenlijke bewoners van honderden met namen genoemde dorpen en gehuchten bevel gegeven zich met hun vee en have in aangewezen Roomse steden terug te trekken, waar zij als soldaten ingekwartierd zouden worden en ieder dagelijks vier stuivers (ongeveer vijftien cent) ontvangen zouden.

Dat bevel verbreidde jammer en ontzetting door de Hoog-Cevennen. Kort daarna zag

men overal grijsaards, vrouwen, kinderen en zieken wenend hun vaderland en ouderlijk huis verlaten om die niet weder te zien; hun kudde voor zich heen drijvend en naar de aangewezen toevluchtsoorden ijlend. Maar de sterke mannen namen hun geweren en andere wapenen en voegden zich bij de kinderen Gods, die bij al deze bedreigingen zo zegt een oude kroniek "zo onbewogen bleven als een rots in een stormwind."

Wij kunnen thans met korte woorden veel vertellen. Planmatig rukten de troepen voorwaarts; de nog teruggebleven bewoners werden verjaagd; en daarop werden dorpen, gehuchten, hofsteden, ja schaapskooien en hooischuren afgebrand en verder met spade en houweel met de grond gelijk gemaakt. De soldaten, slecht gevoed en slecht gekleed en zonder dak in de zware regen, arbeidden met tegenzin; velen deserteerden, anderen werden ziek, maar de ijzeren Julien zette onverbiddeijk het werk voort.

De 14^e December kon hij trots aan minister Chamillard berichten dat (466) vier honderd zes en zestig dorpen niet meer dan as en puinhopen waren en dat hij twintig vierkante mijlen land van het schoonste gedeelte van Languedoc tot een huilende wildernis gemaakt had, waar slechts weinige toevluchtssteden als oasen in overgebleven waren, overvol van armen en kudde. Velen, die in de spelonken gevlucht waren, of hun verwoeste woningen en de graven hunner ouders weer opzochten, of die door honger gedreven, de vrijsteden weer verlieten, waren onbarmhartig gedood. Daarop ontving Julien de gelukwensen van het Hof en van de ministers, en de koning bevorderde zijn getrouwe dienaar tot commandant van Uzès en omgeving.

Tandenknusend hadden de opstandelingen van de toppen van hun rotsen de verwoesting van hun woonplaatsen aanschouwd. Maar zij waren te zwak om tegen de talrijke troepen, die op elkaar steunden, op te trekken; en daarom stortten zij zich als een donderbui in de vlakte, om aan de Roomse dorpen en steden zich te wreken en de vijand afleiding te geven. Saint Caries, Potelières en Saturargues werden te vuur en te zwaard verwoest.

"O God!" baden Cavaliers Camisarden, "help ons de afgodendienaars verdelgen!" en kerken en kloosters gingen in vlammen op.

"Waar is de God van deze kerk?" riepen zij de kinderen Gods spottend toe, "Hij verschijne nu en redde Zijn tempel van het vuur en Zijn priesters van de dood!"

Maar bij die bloedige tonelen wierp Cavalier zich menigmaal op de knieën en bad onder een stroom van tranen: *"o God, erbarm u over dit arme land! Bewerk toch het hart des konings, dat hij niet meer zijn godloze raadslieden volge!"*

Bij deze gevaren voor Montrevel kwam nog een ander. Een Engelse vloot verscheen in de golf, onder bevel van admiraal Showel, met order om een belangrijke zending wapenen en geld voor de Camisarden aan land te brengen. Zeven afgezanten, onder welken hoofdman Peytaud van Beaucaire en luitenant Jouquet van Valence waren uit Holland afgereisd, om over Genève de Cevennen binnen te dringen en de Camisarden bericht van deze zending te brengen. Maar zij werden verraden; een paar ontkwamen, een werd in het gevecht gedood, en Peytaud en Jouquet zagen elkander weder voor de bloedraad van Baviille. Deze liet de eersten radbraken en begenadigde de ander met gevangenisstraf als loon voor het verklappen van zijn geheim. Zo hadden de Camisarden geen bericht gekregen van de naderende hulp. De gehelen nacht gaf kapitein Harris, die over de twee met geld en ammunitie bevrachte schepen bevel

voerde, vuursignalen. De kust was ongedekt, of beter gezegd, door Cavalier met drie honderd ruiters bezet, maar onverschillig keken zij naar de vuren, die zij voor de gewone seinen van vissersboten op de tonijnvangst hielden. De volgenden morgen tegen tien uur hees de Engelsman, die geen Camisarden komen zag, de zeilen en verdween aan de horizon. Enkele uren later kwam Montrevel, die van Baviille bericht gekregen had, in allerijl aanrukken; stelde langs de gehele kust wachten uit, verbrandde de huizen en hutten van de boeren, jagers en vissers, en zond de vroegere bewoners in ballingschap naar Sommieres, terwijl Cavalier argeloos zich weer in de bergen terugtrok.

Hoofdstuk 3

Zo verliepen twee jaar. Veel gevechten werden geleverd, waarvan verscheiden meer de naam van kleine veldslagen verdienden. Menigmaal versloegen de Camisarden de koninklijke troepen, maar ook verschillende keren werden zij door de overmacht tot terugtrekken gedwongen. Zo doodde Cavalier in het woud van Vagnas baron de Lagorce met vijf honderd twintig van diens zeshonderd soldaten. Maar kort daarop werd hij door generaal Julien, die hem met 3000 man ontmoette, in een hinderlaag gelokt, en liet op het slagveld twee honderd Camisarden, zijn bagage, vele paarden en veel wapens achter.

Maar in de aanvang van 1704 waren de kinderen Gods aan de winnende hand en vol verwachting. Zomin de terechtstellingen van Baviile als de grote verwoesting door Julien aangericht, of de onophoudelijke aanvallen van de tienduizenden onder bevel van Montrevel, hadden hen ontmoedigd en de oorlog woedde steeds heftiger.

Broeder Gabriël, ook bekend onder de naam "de Kluisenaar", vormde roverbenden, die hij "cadetten van het kruis" noemde, en die onder voorwendsel van de zaak des konings te dienen, meedogenloos de Protestantse dorpen uitmoordden en verbrandden niet alleen, maar ook de Roomse niet spaarden, indien er slechts goede buit te halen was. Doch voor de gevreesde Camisarden hielden zij zich steeds schuil. Montrevel was het moede om roekeloos de moeilijk aan te treffen en dappere kinderen Gods te bestrijden. De bisschoppen klaagden hem in Versailles aan als niet voor zijn taak opgewassen, en berichtten dat hij met bitterheid gezegd had: "Deze strijd tegen bedelaars en landlopers onteert mij; het is bovendien onmogelijk hen uit te roeien, want de hel braakt voortdurend nieuwe legioenen van dat volk uit!" Toen begon zijn gunst bij Lodewijk XIV te wankelen.

Ondertussen behaalde Cavalier nieuwe zegepralen. Generaal Lajonquiere geloofde overmoedig met 500 à 600 marine soldaten en enige compagnieën dragonders, beide onder bevel van schitterende adellijke officieren, hem gemakkelijk te kunnen verslaan, en toen hij hoorde dat Cavalier in Lascours aan de Gardon overnachtte, ijldde hij daarheen. Maar Cavalier was reeds vertrokken. De bewoners weigerden te verraden waarheen hij getogen was. Daarop liet Lajonquiere een man, een vrouw en twee jonge meisjes doden en het dorp plunderen door zijn soldaten, die zich gedurende enige uren in een woest drinkgelag overgaven. Dat kwam Cavalier ter oren, maar deze gevoelde zich te zwak in getal, daar hij twee compagnieën naar Vivarais gezonden had. Hij vatte daarom post in de bossen van Devois, hield daarna met de jammerende vluchtelingen van Lascours godsdienstoefening, en legde toen Catinat en Ravanel in hinderlaag.

Niet lang daarna vertoonde zich de voorhoede van de dragonders. Deze keerde terug en gaf bericht aan de generaal, die daarop met versnelde pas voorwaarts rukte. "Mijne heren," riep hij, zeker van de overwinning, bij het zien van de Camisarden, zijn schitterender officieren toe, "eindelijk hebben wij de ellendelingen, die we zolang zoeken." Onstuimig greep hij met zijn grenadiers hen aan. Maar die "ellendelingen" stonden rotsvast; hun welgemikt vuur legde menige vijand op de grond; en toen ook van rechts en links het geweervuur begon te knetteren en Catinat en Ravanel onder het aanheffen van de oorlogspalm, waarmee ook Cavalier instemde, naar voren kwamen,

sloegen de troepen, na korten tegenweer, op de vlucht en sleepten Lajonquiere zonder paard met zich. Twee of driehonderd man, benevens de adellijke officieren, die afgestegen waren om het voetvolk aan te moedigen, bleven, van Camisarden omringd, achter.

Cavalier trad naar voren en riep hun toe: "Mijne Heeren, geeft u over! Gij zult goed kwartier hebben, indien gij de maarschalk vraagt om vrijlating van mijn vader" (die toen in de kerker zuchtte).

Maar de trotse edellieden weigerden hun degens aan een herder af te geven en dreigden hem er toornig mee. Daarop gaf Cavalier een wenk, en allen vielen.

Volgens Roomse berichten sneuvelden in dit gevecht een overste, een majoor, drie en dertig hoofdlieden en luitenants, allen edellieden van oude geslachten, en ongeveer vier honderd vijftig minderen van verschillende wapenen. Cavaliers buit bestond uit veel paarden en wapenen, en een menigte goud, zilver, edelgesteenten, kostbare zwaarden, prachtige sjerpen, gouden tabaksdozen en uurwerken, lijfrokken en vederhoeden. Bovendien kreeg hij de gehelen buit van Lascours terug, welke de verheugde inwoners afhaalden, nadat Cavalier op het slagveld een dankstond met hen gehouden had.

Op de tijding van de nederlaag van Lajonquiere haastte generaal Lalaude zich met 700 man ter wraak. Maar hij viel in de bergkloven van de Gardon bij Salindres in handen van Roland en diens mannen. Van de toppen van de bergen verpletterden de Camisarden met rotsblokken hun vijanden, en grepen daarna de overgeblevenen met de bajonet aan. Geweerschoten, woest krijgsgeschreeuw en psalmgezang vermengden zich met het bruisen van de stroom en slechts met grote moeite redde Lalaude zich met enige soldaten. De stroom spoelde de lijken weg, de Camisarden trokken af, en twee uren later hoorde men in de bergkloof niets anders dan het geklater van de waters. De mensen vergaan met hun hartstochten; Gods natuur blijft.

Deze twee bijna gelijktijdige overwinningen maakten in Languedoc buitengewoon veel indruk. De Protestanten hieven het hoofd weder op; maar toen Lodewijk XIV de Jobstijding kreeg, ondertekende hij de terugroeping van Montrevel. De Camisarden juichten en vatten het stoute plan op de vertrekkenden maarschalk op te lichten. Daartoe gaf de hoofaanvoerder Roland, nadat hij met Cavalier in het gebergte plechtig Paasfeest gevierd had, dezen een deel van zijn troepen mee. De moedige jonge Camisarden officier daalde van de berg af met 900 man voetvolk en 300 ruiters, allen goed gekleed, voortreffelijk gewapend, vol moed en hoop. Cavalier bereed het prachtige paard van Lajonquiere. Rondom hem was zijn lijfwacht van vijftig ruiters, en twaalf door hun heldendaden beroemde krijgslieden in scharlaken gekleed, vormden zijn generaalsstaf. Dwarsfluiten, bazuinen en tromgeroffel begeleidden het psalmgezang. Nog nooit had men zulk een schone afdeling Camisarden gezien. Onder tromgeroffel en trompetgeschal rukte Cavalier Boncairon binnen, ongeveer twee uren van Nimes gelegen, en trachtte de plannen van Montrevel te weten te komen.

Maar de oude maarschalk, diep beledigd door de ondank van het Hof en het hart vol bitterheid, had gezworen de Camisarden een klein afscheid te bereiden en misleidde de aanvoerder van de Camisarden. Hij liet door spionnen het bericht van zijn vertrek uit Nimes verbreiden en valse getallen van zijn troepenmacht opgeven. Terrein, de geestelijke van Moutpelat hield hem op de hoogte van Cavaliers bewegingen. De 15^e April 1704 verliet Montrevel onder sterke bedekking Nimes en kwam te Sommieres, om daar de nacht door te brengen. Vandaar liet hij al zijn rijtuigen naar Montpellier

gaan en herhaalde tegen de beambten, van welke hij afscheid nam, dat hij de volgende nacht in Montpellier dacht te blijven. Maar in de nacht zond hij ordonnansen te paard uit. Daarop marcheerden zo spoedig mogelijk onder Courteu 600 Zwitsers en dragonders naar Nimes en bezetten de heuvels van Clarensac. De overste Grandval kwam van Limes met een bataljon infanterie en vijf compagnieën dragonders en bezette, evenzeer vóór zonsopgang, de hoogten van Boissières. De maarschalk, die voor aller oog per rijtuig van Sommieres vertrok naar Montpellier, stapte buiten de stad weer uit en ging te paard aan het hoofd van 1800 man van verschillende wapenen en 100 Ieren naar Clarensac terug ten einde Cavalier te omsingelen, want pastoor Terrein had hem zo-even laten weten dat deze zich bij Langlade bevond.

De Camisarden sliepen met opgestelde ruitersporen, de wapens aan hun zij, de arm in de teugel van de paarden. Ook Cavalier, die lang gewaakt had, begon te slapen, toen plotseling de schoten van de schildwachten en het geroep "Te wapen!" hem wekten. Hij sprong te paard, Catinat riep zijn ruiters, Ravel stelde zijn infanterie in gelid. De vijand was Grandval, die begon met een kort gevecht tegen Catinats ruiters. Toen hij in slagorde aanrukte, vielen de Camisarden op de knieën en riep Daniël Guy, van zes profetessen omringd op een kleine verhevenheid staande, God om bijstand aan, waarna allen opstonden en onder bazuingeschal de krijgspalm aanhieven. Maar Grandval had oude beproefde troepen onder zijn bevel, en er ontstond een moorddadig gevecht, waarin het paard van de overste onder hem gedood werd.

Plotseling wordt Cavalier bericht dat van de heuvels rechts en links en achter hem grote troepen aanrukten. Hij bemerkte dat hij in een ontzettende hinderlaag gevallen was. Onmiddellijk liet hij zijn troepen onder het vuur en herhaalde aanvallen des vijands met de bajonet, volkomen zwenken en marcheerde onder dapperen tegenweer naar Nages om zich op de Schlinge terug te trekken. Vergeefse poging! van alle kanten dagen troepen op, onder leiding van Montrevel, samen meer dan 3000 man, en met versnelde pas. Daarop trok hij zijn met gouden tressen bezette rok uit, wierp zijn vederhoed weg, kleepte zich in een grof pak en riep zijn Camisarden toe: "Kinderen, wij worden levend geradbraakt indien we er ons niet doorheen slaan. Volgt mij!"

Woedend greep hij de vijand aan, terwijl Catinat zijn 300 ruiters tegen Grandvals dragonders aanvoerde. Maar hij kon dien zware levenden muur niet doorbreken en ook Catinats ruiters werd teruggeworpen.

Toen zwenkte Cavalier nog eens en sprong op de reeds door dragonders bezette brug van Rosny los. Daarheen galoppeerden ook de verstrooide ruiters van Catinat, gemengd met de soldaten van Ravel; zij braken zich een bloedige baan door de dragonders heen en trokken met bloed en wonden bedekt terug zonder op Cavalier te wachten. Hij zou verloren geweest zijn zonder de bewonderenswaardige heldenmoed van zijn tienjarige broer. Deze knaap begeleidde op zijn kleine witte paard zijn broeder overal; die morgen had hij in overmoed zijn mouwen opgeslagen en zijn blote armen met rode banden versierd. Hij plaatste zijn paard dwars op de brug en schreeuwde met omhoog geheven sabel: "Kinderen Gods! dekt de terugtocht van mijn broer!" Zij gehoorzaamden en Cavalier kon zin met zijn gedund legertje over de brug redden. Maar reeds doorwaadden de dragonders de rivier, en alleen door wonderen van dapperheid, meermalen alleen in gevecht met een aantal vijanden, elke rots en eiken boomstam als beschutting gebruikende, kon de aanvoerder van de Camisarden, wie twee paarden onder het lijf doodgeschoten werden en die reeds door een dragonder gegrepen was, zich met enkele getrouwen tegen het aanbreken van de nacht in de bossen van Cannes redden.

Van zonsopgang tot laat in de avond had dit gevecht of liever die reeks van gevechten,

geduurd. Stapels lijken wezen over een uitgestrektheid van twee uren de plaatsen aan waar het hevigst gestreden was. Meer dan duizend soldaten en vijfhonderd Camisarden waren gesneuveld, want niemand liet zich gevangen nemen. Onder de gevallen waren drie profetessen, een in het wit, de beide andere in het zwart gekleed. De vijand betuigde dat zelfs de Camisarden nooit zo heldhaftig gevochten hadden, dikwijls een tegen zes.

En wat de leiding van Cavalier betreft zeide maarschalk de Villars, de opvolger van Montrevel, die enige dagen later het slagveld bezocht: "Het is onbegrijpelijk dat een man uit het volk, zonder opvoeding en ondervinding van de geregelden oorlog onder zulke bezwarende omstandigheden zich zo als een ervaren veldheer gedragen kon!" Toen hij de verschillende bewegingen van Cavalier onderzocht had, riep hij uit: "Dat is een Caesar (keizer) waardig!"

Montrevel, die in het gevecht schitterende moed getoond had, was tevreden. Zijn fijn uitgedacht plan was gelukt, en op de gelukwensen van zijn officieren antwoordde hij trots: "Zo neem ik afscheid van mijn vrienden!" Hij zond boden naar het Hof met bericht van de overwinning, maar Lodewijk XIV, die tegen hem ingenomen was, zei droogjes: "Hij had goed gedaan met te beginnen zoals hij geëindigd is!" En de oude maarschalk kreeg gelegenheid om als gouverneur van de afgelegen provincie Guienne over zijn levensloop en over de ondank van vorsten te peinzen.

De nederlaag van Nages zou voor de kinderen Gods nog een bloedig naspel hebben. Niet slechts doodden de te hulp geroepen benden van de kluizenaar veel verwonde of verdwaaide Camisarden, maar reeds op de dag van het gevecht zelf verzamelde generaal Lalaude ongeveer 5.000 man, en posteerde zich bij Alais om de uiteengeslagen Camisarden, die zich met Roland wilden verenigen, de pas af te snijden. De volgende dag greep hij Roland aan, die slechts 600 à 700 man bij zich had, en doodde daarvan in een verwoed gevecht meer dan 400. Daarna verwoestte hij Brenoux en acht of negen omliggende dorpen, die toevluchtsoorden van de Camisarden waren. Alle mannen en knapen werden gedood, al het vee werd weggedreven; slechts vijf of zes door Rooms bewoonde huizen werden gespaard.⁵¹

Daarna wendde Lalaude zich tegen Cavalier, wie het gelukt was weer 400 mannen te verzamelen. Na een gevecht bij Mialet, dat tot in de nacht duurde, moesten de Camisarden zich terugtrekken met achterlating van honderd zeventig doden. Onder deze was een schone profetes, die op haar gouden armbanden de naam Susanna Delrome droeg, en naar men algemeen geloofde de bruid van Cavalier was.

Op hun terugtocht naar Etzet, grepen de soldaten een oude weduwe, die met haar mand door het bos liep. Zij dreigden haar op te hangen indien zij niet verklapte al wat zij van de Camisarden wist. Het sidderende oudje bracht hen in een bergkloof, waar de dragonders al zoekend door nauwe ingangen in twee ruime holen kwamen. Tot hun verbazing vonden zij daar een hospitaal met zieke en gewonde Camisarden, die zij dadelijk afmaakten. Verder ontdekten zij geweldige voorraden koren, meel, kastanjes, bonen, twintig vaten wijn, vijftien vaten brandewijn, en heel in de diepte een arsenaal van wapenen, vijftien centenaars kruit, grote voorraden salpeter en zwavel en een menigte werktuigen van allerlei aard. Voor deze ontdekking moest Etzet gruwelijk boeten; alle bewoners werden vermoord; alle huizen verbrand en met de grond gelijk gemaakt; en op de rokende puinhopen bleef alleen de oude weduwe als een onheilspellend spook zitten!

Toen daarop Lalaude Alais binnentrok met zijn soldaten, die met buit beladen waren,

en hun zwaarden versierd hadden met rijen mensenoren en andere dergelijke barbaarse zegetekenen, vond hij een brief van Palmerolles, die hem meldde dat hij Salomo's troep bij Pont de Montvert verslagen had en daarbij 103 Camisarden gedood had; en dat de graaf de Tournon de grotten van Magestivol opgezocht en hun voorraden benevens twintig ossen en honderd schapen meegenomen had.

Zo waren van alle zijden vreeslijke ongelukken over de kinderen Gods gekomen. Binnen vier dagen viermaal verslagen, hadden zij meer dan de helft van hun mannen en paarden verloren, benevens hun voorraden levensmiddelen en ammunitie, hun grotten waren ontdekt, hun hoop was vernietigd. Maar hun moed was niet gebroken! Markies de Villars, de opvolger van Montrevel, was een man van beschaving en met gevoel. Hij had oprecht medelijden met deze ongelukkige, en met het door oorlog, brandstichting en hongersnood uitgemergelde land. In plaats van de Protestanten uit te roeien had hij gaarne met hen vrede gesloten en zich de naam van bevrediger van Languedoc verworven.

Daarom liet hij met Cavalier en Roland onderhandelingen aanknopen. Roland, die met recht wantrouwend was geworden, ontving zijn gezant koel en trots en verwees hem naar zijn luitenant Cavalier. Na meerdere besprekingen bood Villars deze een vrijgeleide aan en zond hem enige gijzelaars, terwijl hij hem uitnodigde te Nimes persoonlijk met hem te komen onderhandelen.

De gevreesde Camisardenhoofdman trok Nimes binnen in prachtige donkergele, met goud versierde uniform, tot aan de tanden gewapend, evenals zijn door Catinat aangevoerde lijfwacht, zijn kleine broer op de witte hengst aan zijn zijde. Verbaasd zagen maarschalk Villars, intendant Baviille, generaal Lalaude en hun officieren de kleine, bevallige, negentienjarige jongen, die hun zo handenvol werk gegeven had.

Voornaam welwillend ontving de maarschalk hem, maar de sombere Baviille kookte het bloed toen hij zijn gelaten tegenstander zag. Hij snauwde hem toe: "De koning is te goed dat hij met een rebel als gij zijt laat onderhandelen."

Kalm antwoordde Cavalier: "Indien men mij niets anders te zeggen heeft dan kan ik wel weer vertrekken," en voegde er bij: "Dat wij de wapenen hebben opgevat, hebt u door uw wreedheden veroorzaakt, mijnheer."

Villars haastte zich tussenbeide te komen en sprak minzaam: "Mijnheer Cavalier, u hebt alleen met mij te onderhandelen. Welke zijn uw eisen?"

Cavalier antwoordde: "Vrijlating van onze broederen op de galeien en in de gevangnissen, terugkeer van onze bannelingen en vrije uitoefening van onzen godsdienst in eigen tempels. Staat de koning deze drie voorwaarden toe, dan zullen wij hem getrouw dienen."

Opnieuw stooft Baviille op: "Gij hebt de koning geen voorwaarden voor te schrijven!" Maar opnieuw maakte Villars dat de storm zich legde en verzocht Cavalier zijn wensen schriftelijk en door Roland ondertekend in te dienen. Daarop liet hij hem gaan, met de groet: "Goedendag, mijnheer Cavalier."

Een opgewonden menigte, waaronder ook dames, die zich gelukkig achtten dat ze zijn kleren mochten aanraken, begroette de herder van Gardon toen hij wegreed na op voet van gelijkheid onderhandeld te hebben met de overwinnaar van Fredlingen en eerste maarschalk van Frankrijk. Buitengekomen stemde hij met zijn gevolg de 133^e Psalm aan:

- 1 *Ziet hoe fijn en lieflijk is 't alle stonden,
Dat broeders in eendrachtigheid bevonden,
Samen wonen in vrede goed.*

*Zulks is gans'lijk gelijk een balsem zoet,
Die op dat hoofd Aärons was zeer klaar
Uitgestortet in 't openbaar.*

Bij de verdere onderhandelingen stelde de bekwame Villars, die gaarne de Camisarden uit het land verwijderen wilde, Cavalier voor, uit hen een regiment van 2000 man te vormen, waarover de koning hem tot overste benoemen zou, om in Portugal te gaan vechten. Hij beloofde hem ook gewetensvrijheid voor de Protestanten, maar zonder het recht om hun tempels te herbouwen of voor veiligheid vaste plaatsen te bezetten. "Vertrouw daarin," sprak hij, "op de genade des konings en zijn woord."

Wat dat woord des konings waard was, hadden de Gereformeerden reeds meermalen ondervonden, en zonder het recht op eigen kerkgebouwen en vaste toevluchtsoorden dreigde de beloofde gewetensvrijheid alleen een schijnvrijheid te worden, die bovendien iedere gouverneur naar willekeur beperken kon.

Maar Villars beloofde de jongen held een gehoor bij de koning te bewerken, en bracht hem er eindelijk door nieuwe beloften en vriendelijke woorden toe dat hij eigenmachtig het vredesverdrag ondertekende.

Toen dat Roland ter oren kwam, zond hij toornig Ravanel, Salomo en Catinat om Cavalier het bevel over zijn troepen te ontnemen. Bars vorderden de aanvoerders van de Camisarden van Cavalier mededeling van hetgeen hij met Villars overeengekomen was.

Toen hij weifelend toestemde dat hij in hun naam afstand gedaan had van de herbouw van de tempels en dat hij dienst naar het buitenland aanvaard had, braken de bedreigingen los: "Verrader! Lafaard! Je hebt ons verkocht! Is dat de prijs van ons bloed?" Met getrokken sabel drong Ravanel op Cavalier aan, die zijnerzijds ook het zwaard ontblootte; maar de profeten Daniël en Mozes wierpen zich tussen de verbitterde aanvoerders. Met roerende woorden bezwoer Cavalier zijn oude wapenbroeders hem te volgen, maar Ravanel hoonde hem, en bijna was het tot een bloedige botsing gekomen.

In somber zwijgen stonden de overige Camisarden als getuigen daarbij. Daar riepen Ravanel en Mozes: "Hoog het zwaard des Heeren! Rechts omkeert! Mars!" en reden in galop naar de kinderen Gods terug. Vol weemoed zag Cavalier zijn deelgenoten in zoveel gevaren en zoveel roem zich van hem verwijderen. Slechts zijn broer, tien ruiters en dertig man te voet waren hem bijgebleven, en met deze keerde hij vernederd naar Villars terug, die hem nu niet zeer genadig ontving; hij had beter gevolg van zijn inschikkelijkheid verwacht!

Aangezien Cavalier niet geslaagd was in het vormen van een regiment Camisarden, verviel zijn titel van overste. Villars zond hem naar Versailles, waar Lodewijk XIV, voornam neerbuigend, zijn onderwerping aannam en bevel gaf, hem met zijn mannen onder militair geleide naar de vesting Nieuw Brissac te brengen. Cavalier kwam te weten dat hij daar levenslang opgesloten zou worden; daarom leidde hij de hem vervoerende soldaten om de tuin, reed met zijn mannen des nachts weg en ontkwam onder vele gevaren over Mompelgard naar Lausanne, waar zij in de kerk feestelijk God voor hun redding dankten.

We hebben hier nog alleen bij te voegen dat de held van de Cevennen na veel wederwaardigheden en wapenfeiten in Spanje en verscheiden andere oorden, zijn leven als hooggeacht gouverneur van het eiland Wight in Engelse dienst eindigde. Hoe de gevoelens van de vroegere Camisard in die schitterende betrekking waren, kan men daaruit opmaken dat, toen koningin Anna hem eens vroeg of de Geest hem nog altijd bezielde, hij haar zwijgend aanzag, het hoofd boog en in tranen uitbarstte.

Met Cavalier verloor de Camisarden-opstand zijn rechterarm. Alleen bleef nog het hoofd, de edele onbuigzame Roland. Door sombere voorgevoelens beklemd, maar vast besloten om zijn leven voor de zaak van zijn broederen op te offeren, leverde hij nog enige gevechten met min of meer gelukkige uitslag, en sloeg standvastig alle vredesvoorstellen af, die niet volledige vrijheid van godsdienst voor alle Protestanten inhielden. Eindelijk werd hij door een jonge Camisard van Uzès voor honderd Louis d' Or aan de ritmeester de Parat verraden. Deze verraste hem 's nachts, maar hij ontvlood, half gekleed, door vijftig dragonders vervolgd, met vijf van zijn officieren: Maillé, Grimaud, Guérin, Raspal en Contarel. De dragonders bereikten hem in een olijvenbos. Roland, tegen een boom geleund, verdedigde zich als een leeuw en doodde drie van zijn aanvallers. Eindelijk werd hij door de dragonder Sonbeyran van achteren doorschoten, ofschoon streng bevel was gegeven, hem levend te grijpen.

"Wenend stortten zijn vrienden zich over zijn lijk heen," zo berichten de kronieken, "en lieten zich als lammeren binden." Op de 16^e Augustus 1704 werd het lijk van de generaal van de kinderen Gods, met een strop om de hals smadelijk door ossen de straten van Nimes doorgesleept en des avonds verbrand, terwijl zijn vijf luitenants bij het licht van de brandstapel geradbraakt werden. Met buitengewone vreugde waren Bavielle, Flechier en vier voorname geestelijken getuigen van hun marteldood. Zo stierf Roland Laporte, generaal van de kinderen Gods, in het dertigste jaar van zijn leven; een man die iets van Cromwell en van de Coligny in zich verenigde.

Geen van de overgebleven aanvoerders, Ravanel, Catinat, Joani, Castanet, Salomo en Abraham, had bij alle persoonlijke dapperheid, het talent van de opstand verder te organiseren en te leiden. Na veel vruchteloze pogingen om opnieuw tot eenheid te komen, werden zij verraden en gevangen.

Catinat en Ravanel stierven de 22^e April 1705 op de esplanade van Nimes in de vlammen, nadat zij de gehele nacht schandelijk gemarteld waren: Catinat onder wild gebrul, Ravanel tot de laatste snik psalmen zingend.

De vervolging van de Protestanten duurde nog lang, maar de oorlog van de heldhaftige Camisarden was geëindigd. Zij hebben het zwaard gegrepen en zijn door het zwaard vergaan; God, die hun gebreken, hun geloof en hun getrouwheid tot in de dood zag, heeft hen geoordeeld; eens zullen wij zien hoe. Hij zij hun zielen genadig!

Wartoe dienden nu, zo vraagt ons verstand, die lange strijd, die heldenmoed, die stromen vergoten bloed en tranen ? Maar de wereldbeschouwing van een Christen gaat hoger en dieper dan het verstand. Hij weet dat Gods *wet* voor het aardse leven heet *openbaring*. God wil dat alle krachten medewerken aan de groten strijd tussen het

boze en het goede, die de wereldgeschiedenis uitmaakt, daartoe moeten alle kiemen, die Hij in iedere mensenziel gelegd heeft, opgroeien en vruchten dragen voor dit en voor het volgende leven. Want alles is vol betekenis, brengt beloning of straf mee, werkt wraakgericht of boete en bekering, ontroert andere harten en is een onverdelgbaar woord in de wereldgeschiedenis. En daarom wordt aller doen en laten opgeschreven in de boeken van werken en van schuld, die bij het jongste gericht geopend zullen worden (Openb. 20: 12). Het is van geringe betekenis wat onze geschiedschrijvers over het gebeurde in goed of afkeurenden zin spreken en schrijven. Onze wereldgeschiedenis is het wereldgericht niet. Maar dag voor dag wordt de ware wereldgeschiedenis in het boek van de waarheid opgeschreven (Dan. 10: 12). Daarin staat elk gebed en elke vloek, elke vergoten druppel bloed en elke vergoten traan. En een onbarmhartig oordeel zal gaan over dengenen, die geen barmhartigheid gekend heeft (Jak. 2: 13).

Zelfs op aarde en voor de mensen bleven overigens deze worstelingen van de kinderen Gods niet vruchteloos. De koningen van Frankrijk kwamen gaandeweg tot inzicht dat deze Hugenoten door geen vervolging, hoe gruwelijk ook, uit te roeien waren. Na Lodewijk XIV waagde de Regent het niet, zoals hij gaarne gedaan had, tegen de raad zijner ministers en de haat van de geestelijkheid in, 500.000 Gereformeerden uit de vreemde naar Frankrijk terug te roepen. De wellusteling Lodewijk XV liet de zwaardrukkende wetsbepalingen voor de Protestanten nog van volle kracht. Maar de zwakke Lodewijk XVI schreef in 1787: *"Wij Lodewijk XVI, koning van Frankrijk, overtuigd van de nutteloosheid ener reeds honderd jaren durende vervolging, hebben besloten uw burgerrechten te erkennen. Van nu aan zijn uw huwelijken rechtsgeldig, uw kinderen wettig (hoe genadig!), uw godsdienst wordt geduld; handel is u geoorloofd, maar van hofbedieningen en ambtenaarsplaatsen zijt ge voor altijd uitgesloten."*

Maar het was te laat! Sedert de bloedbruiloft was de schuld opgehoopt; die schreeuwde om wraak, en Lodewijk XVI met duizenden adellijken en priesters vielen onder de guillotine.

Ons Christenen van de twintigste eeuw dreigen niet meer om des geloofs wille galg, rad en brandstapel. Niemand kan ons lijf, goed, vrouw en kinderen roven. Maar nemen misschien daarom karakterloosheid en mensenvrees zo toe, evenals de ellendige, op twee gedachten hinkende, op verdraagzaamheid en ruimhartigheid zich beroemende, van God gehate lauwheid?

Hij ontferme zich over ons, versterke ons geloof en geve ons meer moed en blijdschap om te belijden!